

KIRSAL KALKINMADA TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN ROLÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Zeynep KÖSE

Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

zeynep.kose@hku.edu.tr

orcid: 0000-0002-9494-3098

Özet

Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için ülkedeki mevcut sektörlerin tümünün gelişmesi gerekmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte ülkeler yoğun olarak sanayi sektörüne yatırım yapmıştır. Özellikle tarım sektörü bu dönemde ihmal edilmiştir. Son yıllarda nüfusun hızla artması, bireylerin talebinin çeşitlenmesi gibi nedenler ile tarım sektörü daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Tarım sektörüne yapılan yatırımlar kırsal kalkınma kavramını ön plana çıkarmıştır. Kırsal kalkınma, kırsalda yaşayan toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmasını sağlama sürecidir. Kırsal kalkınmanın temelinde kır-kent arasındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması, göç ve istihdam sorunlarının çözümü yatmaktadır. Kooperatiflerin bölgede istihdam ve üretimi artırması, yeni iş olanaklarını ortaya çıkarması, bireylerin özellikle de kadınların ve çiftçilerin ekonomiye katılmasına olanak sağlaması gibi görevler üstlenmesi nedeni ile kırsal kalkınmanın sağlanmasında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada tarımsal kooperatiflerin kırsal kalkınma üzerindeki etkisi teorik olarak incelenmiştir. Önceki çalışmalar ve raporların derlendiği çalışmada tarımsal kooperatiflerin kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifçilik, sürdürülebilir kalkınma, kırsal kalkınma, tarım.

¹ Bu çalışma 10-11 Aralık 2021 tarihinde düzenlenen International Sustainable Business and Economic Strategies Congress'de Kırsal Kalkınmada Tarımsal Kooperatifçiliğin Rolü Üzerine Bir İnceleme başlıklı özet bildiri olarak sunulmuştur.

A STUDY ON THE ROLE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN RURAL DEVELOPMENT

Zeynep KÖSE

Dr., Hasan Kalyoncu University

zeynep.kose@hku.edu.tr

orcid: 0000-0002-9494-3098

Abstract

In order to ensure sustainable economic growth and development, all existing sectors in the country need to be developed. With the industrial revolution, countries have invested heavily in the industrial sector. Especially the agricultural sector was neglected in this period. In recent years, the agricultural sector has become more important due to the rapid increase in the population and the diversification of the demand of individuals. Investments in the agricultural sector have brought the concept of rural development to the fore. Rural development is the process of ensuring the economic, social and cultural development of rural communities. The basis of rural development lies in eliminating the imbalance between rural and urban, and solving migration and employment problems. Cooperatives play a role in ensuring rural development as they undertake tasks such as increasing employment and production in the region, revealing new job opportunities, and enabling individuals, especially women and farmers, to participate in the economy.

In this study, the effect of agricultural cooperatives on rural development was examined theoretically. In the study in which previous studies and reports were compiled, it was concluded that agricultural co-operatives positively affect rural development.

Keywords: Cooperatives, sustainable development, rural development, agriculture.

Giriş: Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı bir toplumun mevcut yaşam koşullarını maddi ve manevi açıdan daha iyi bir seviyeye ulaşmasını sağlayacak olan dönüşüm sürecini kapsamaktadır. Aslında bir politika hedefi olan kalkınma kavramı, 19. Yüzyılda n plana çıkmış ve 20. Yüzyılın en çok tartışılan konularından biri olmuştur (Tadora ve Smith, 2014: 18).

Her ne kadar ekonomik büyüme ve kalkınma ülkelerin temel hedefi olsa da sürdürülebilir büyüme ve kalkınma son yıllarda daha önemli olan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından yapılan tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma, günümüzün ihtiyaç ve beklentilerinin, gelecek nesillerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılama imkânlarından ödün vermeden karşılayabilmesidir.

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel boyut olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Bahsi geçen üç boyutun da kendi içinde denge halinde olması gerekmektedir ve bu boyutların kendine özgü itici güç ve hedefleri bulunmaktadır. Ekonomik boyut, mal ve hizmet tüketimini artırarak insan refahının artırılmasını ifade ederken çevresel boyutta, ekolojik sistemin korunmasını gerekli kılmaktadır. Son boyut olan sosyal boyutta ise, insan ilişkilerinin iyileştirilmesi ve artırılması, bireysel ve toplumsal istek ve ihtiyaçların karşılanmasından bahsedilmektedir (Munasinghe, 2009: 23).

Kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal refahın yükseltilmesi için uygulanan politikalara kalkınma stratejisi adı verilmektedir. Tarıma dayalı toplumlarda uygulanmakta olan tarım reformu, vergi reformu veya kooperatifleşme gibi politikalarla desteklenmekte olan kalkınma stratejileri her ne kadar ekonomik, sosyal ve siyasal yönleri ile farklılık gösterse de temel hedefi tarımda verimliliğin artırılması, tarımdaki işsizliğin azaltılması ve tarımdan sanayiye geçiş için gerekli ortamı oluşturmaktır (Turan, 1975: 163).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya genelinde kalkınma faaliyetleri hız kazanmıştır. Zenginleşmek için ülkeler yoğun olarak üretim yapmaya başlamışlardır. Üretim artışı sağlanırken çevre faktörü çoğu zaman göz önünde bulundurulmamaktaydı. Bu dönemde Keynezyen iktisadın da etkisiyle işsizliğin önlendiği, hızlı kalkınmanın sağlandığı ve enflasyonun kontrol altına alındığı bir dönem olmuştur ve bu nedenle ekonomi politikalarında değişikliğe neden olmuştur. Tüm bu sebeplerden ötürü bu dönemde çevre bilinci oluşmamıştır. Fakat zaman içinde küresel ısınmanın artması, birçok hayvan ve bitki türü çeşitliliğin azalması, küresel ısınmanın ortaya çıkması, su, hava ve çevre kirliliğinin artmasıyla çevre ekonominin birlikte değerlendirilmesi gerekliliği bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda küresel anlamdaki ilk uyarı 1972 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlanan Büyümenin Sınırları raporu olmuştur. Fakat sürdürülebilir kalkınmanın küresel ölçekteki bir politika haline gelmesi 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi ile sağlanmıştır (Dulupçu, 2000: 47-70).

Rio Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma eylem planında "Rio Deklarasyonu" ve "Gündem 21" olmak üzere iki başlık eylem planının içine dâhil edilmiş ve bu eylem planı Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından imzalanmıştır. Bu eylem planında ülkelere kendi özellikleri göz önünde bulundurulurken çeşitlilik yükümlülükler üstelenmiştir (Karakaya ve Özçağ, 2004: 3).

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için ekonomideki sektörlerin hepsinde eşzamanlı bir kalkınmadan bahsedilmektedir. Son yıllarda daha da önemli hale gelen tarım sektöründeki kalkınmanın sağlanmasında kırsal kalkınma kavramı öne çıkmaktadır. Kırsal kalkınma, bireylerin yaşadığı ortamın ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açıdan değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, yaşam koşullarının ve refah düzeyinin iyileştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, ihtiyaçların giderilmesi, doğal kaynakların korunması, kırsal alt yapının oluşturulması ve üretim çeşitliliğinin artırılması kırsal kalkınmanın üzerinde durduğu konulardır. Ülkemizde de dokuzuncu kalkınma planında, kırsal kalkınma doğal kaynakların korunması, yoksulluğun azaltılması, kırsal alt yapının geliştirilmesine yönelik politikalar bütünü olarak ele alınmıştır. Ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kırsal ekonominin güçlendirilmesi, gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi özellikle kırsal kalkınma açısından önem arz etmektedir (Geray, 1999: 12).

Kırsal kalkınma, çok sektörlü ve birden fazla düzeyli bir mekânsal yapıya sahip olan bir politika alanı olup, kırsal yaşayan bireylerin ekonomik ve sosyal refahı yanından yaşam kalitesinin artırılması süreci olarak tanımlanmaktadır. Kırsal kalkınmanın sağlanması için homojen politikaların oluşturulması kırsal alanının genişliği ve çeşitliliği, heterojenliği gibi sebeplerden

ötürü oldukça güçtür. Bunun yanı sıra kırsal kalkınma politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması diğer sektörlerde uygulanan politikalarla uyum içinde olması ve diğer sektörel politikalarına kırsal kalkınma politikalarının iyi bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 2).

1980 sonrasında dünyada kırsal kalkınma yaklaşımında önemli değişiklikler olmuştur. Daha önce büyümeye dayalı politik önceliklere yer verilen gelişmekte olan ülkelerde artık daha fazla toplumun tüm kesimlerini kapsayan entegre kalkınma arayışı içine girilmiştir. Dünya genelinde artan yoksulluk ve açlık, bölgesel eşitsizlikler, kır-kent arasındaki gelişmişlik farkı, ülkeler arasındaki gelişmiş farklılıkları, artan çevre kirliliği ve hızla tükenen doğal kaynaklar tüm dünyada kırsal kalkınma kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur. İnsanı ve doğayı merkezine koyan kırsal kalkınma yaklaşımında çiftçilerin eğitilmesi, yoksullukla mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliği ve tarımda örgütlenmenin sağlanması gibi konular temel konular haline gelmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018:4).

Kırsal kalkınma diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de en önemli sorunlardan birisidir. Türkiye’de yaklaşık 21 milyon kişi kırsalda yaşamaktadır. Ülkemizde 2,5 ila 3 milyon arasında tarımsal işletme faaliyet göstermekte olup, bu işletmelerde yaklaşık 5,5 milyon insan çalışmaktadır. Ülkemizde kırsal nüfus yıllar içinde azalmaktadır. Dünya bankası tahminlerine göre, ülkemizde 2000-2016 yılları arasında kırsal nüfus 1,5 milyon azalarak 20,8 milyon kişiye düşmüştür. 2020 yılında ise ülkemizde %93 olan il ve ilçelerde yaşayan nüfus sayısı 2021 yılında artarak %93,2 olmuştur. Bununla birlikte kırsalda yaşayan nüfus %7 iken %6,8’e düşmüştür (TÜİK, 2021).

Kırsal kalkınma hedeflerine yönelik uygulanan politikalar ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Fakat özellikle 1980 sonrasında ülkelerin uyguladığı kırsal kalkınma politikalarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme politikaları daha bütüncül ve tüm toplumu kapsamaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ülkeler kırsal kalkınmanın sağlanmasında tarım ve hayvancılığı ön plana çıkarmıştır (Gülçubuk vd. 2015: 1-3).

Kalkınma kavramının insana yönelik bir hareket olması nedeni ile İnsanın daha iyi yaşam koşullarının sağlanması ve bu şartların iyileştirilmesi en temel amaçtır. Bu şartların yaratılması kırsal kalkınmanın sağlanmasında önem arz etmektedir. Çünkü temel amaç, kırsalda daha yaşanabilir bir ortamın hazırlanması ve bunun sürdürülebilir kılınması, köy kent arasındaki eşitsizliğin giderilmesidir. Bunun sağlanması kişisel gelirin artırılması, kırsalda yeni yaşam alanlarının yaratılması ve kırsalda atıl kalan nüfusun yeni alanlara kaydırılması ile mümkündür (Yıldırak, 1991: 54, 61). Kırsal kalkınmanın sağlanmasındaki en önemli amaçlardan bir diğeri de tarımsal örgütlenme yolu ile kırsalda işbirliği ve dayanışmanın sağlanması, tarımsal üretimin artırılmasıdır. Bunun yanı sıra kooperatifler kuruluş amaçlarına göre bölge ekonomisine farklı katkılar sunmaktadır. Kurulan kadın kooperatifleri kadın istihdamının artırılması, kadın işgücünün ekonomiye kazandırılması gibi avantajlar sunmaktadır.

Kooperatifçilik Kavramı

Kooperatif kelimesi Latince kökenli bir sözcük olup iş birliği anlamına gelmektedir. Kooperatif, kişilerin bireysel olarak yapamayacağı ya da toplu halde yapılması halinde daha etkili sonuçlar elde edeceği ve daha az maliyetle halledebileceği işlerde iş birliği yapılması anlamına gelmektedir (Mülayim, 2013: 67).

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından yapılan tanımlamaya göre kooperatif, aynı amaç için bir araya gelen insanlar tarafından oluşturulmuş olan ve ortak ekonomik, sosyal, kültürel istek ve ihtiyaçların karşılanmasını amaçlayan teşkilatlardır (ICA, 2011).

1980lerde yaşanan ekonomik krizler işsizliğin artmasına, yoksulluğun yaygınlaşmasına ve toplumsal dışlanmaya neden olmuştur. Ortaya çıkan bu problemler topluma faydalı yeni çözümler arayışlarını beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde yaygınlaşan özelleştirmeler kamu kesiminin küçülmesine neden olmuştur. Bu durum kamu kesiminin artan sosyal sorunların çözümünde yetersiz kalmasına neden olmuştur. Sorunların çözümünde başvurulan özel sektörün ise, sorunlara sadece kâr amacıyla yaklaşması “üçüncü sistem”, “üçüncü sektör” ve “sosyal ekonomi” olarak adlandırılan yeni ekonomik ve sosyal yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kooperatifler üçüncü sektör olarak tanımlanmıştır. Son

yıllarda sivil toplum örgütleri ve kooperatifler devletlerin birçok fonksiyonunu üstlenmiş durumdadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2013: 14).

Modern anlamda kooperatifçilik hareketleri Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Esasen 14. yüzyıla kadar uzanan kooperatifçilik faaliyetleri 19. yüzyılda sanayi kapitalizmin işçiler ve çiftçiler üzerinde yaratmış olduğu baskı nedeni ile işçi ve çiftçilerin haklarını korumak üzere kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. Günümüzde de demokratik ve özerk bir yönetim yapısına sahip olan kooperatifler bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldıran, yoksulluğu azaltan ve ekonomik demokrasiyi güçlendirmektedir (Hacısüleyman ve Gülbahar, 2019: 950).

Kooperatiflerin sağlam ve kurumsal bir yapısı vardır. Bu özelliği ile gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren kooperatifler, bir sivil toplum örgütü olarak hareket etmekte, milli gelir içinde önemli bir paya sahip olarak makroekonomik kararların alınmasında önemli bir aktör olarak rol almakta ve istihdamı artırmaktadır. Günümüzde kooperatifler bir gelişmişlik göstergesidir (Yıldız, 2009: 29).

Kooperatifler, kurulmuş olduğu bölge için olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Kooperatifler, yeni istihdam olanakları yaratması, elde edilen gelirin ortaklar arasında dağıtılması, bölge içi harcamaları artırması sonucu bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Hizmet ve ürün kalitesinin artması, tüketicilere daha iyi fiyatlar sunması kooperatiflerin avantajları arasındadır. Çiftçiler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı artırması, sorunlarına çözüm bulması da gayri maddi avantajlar arasındadır (Zeuli ve Cropp, 2004: 77).

21. yüzyıl üretim ve pazarlama faaliyetlerinin ciddi boyutlara ulaştığı bir dönem olmuştur. Pazarlamanın firmaların yatırım maliyetlerini etkilemesi nedeniyle özellikle büyük firmalar pazarlamaya çok önem vermektedir. Tarımsal ürün pazarlamasında ürünün ilk aşamasından işleme aşamasına kadar tüm aşamalarda rol oynayan örgütlerin başında kooperatifler gelmektedir. Uluslararası Kooperatif Birliği üyesi kooperatiflerin %36'sının tarımsal kooperatifler olması sektörde kooperatiflerin önemini gözler önüne sermektedir (Rehber, 2013: 329).

2001 yılındaki Avrupa Birliği Komisyonu'nda topluluğun hedeflerini yerine getirmek açısından kooperatifler iyi bir temel oluşturmaktadır. Komisyonunda kooperatiflerin fonksiyonları şu şekilde belirtilmektedir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2001: 26). Buna göre kooperatifler: i) Piyasa başarısızlığını gidermektedir. ii) küçük sanayi işletmelerine kendi özelliklerini yitirmeden birleşme imkânı sağlamaktadır. iii) bireylere ve küçük işletmelere Pazar gücü kazandırmaktadır. iv) Düşük sermayeli ortaklıklara ekonomiye katılım imkânı vermektedir. v) kooperatif ortaklarının ihtiyaçlarının düzenlenmesi ve tespit edilmesine yardımcı olur. vi) Demokratik yönetimi ve ekonomiye katılım imkânı sunması nedeni ile güven ortamı yaratarak bölgesel kalkınma stratejileri ile bütünleşmeyi sağlar.

Türkiye'de ve Dünyada Kooperatifçilik

Kooperatifçiliğin ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkisi olduğu aşikârdır. Gelişmiş ülkelerde kooperatifler ekonomik faaliyetlerde aktif olarak rol oynamaktadır.

2018 yılı itibari ile küresel ölçekte 145 ülkede 1 milyardan fazla müşteri ve ortağa sahip 2,6 milyon kooperatif bulunmaktadır. Tüm dünyada aktif olarak faaliyet gösteren küresel kooperatif ekonomisi Fransa ekonomisinden daha büyüktür. Küresel ölçekte faaliyet gösteren kooperatiflerin toplam varlık değeri 19,6 trilyon dolardır. Ayrıca kooperatifler 2,98 trilyon dolarlık geliri ile küresel GSYH'nin %4,3'ü temsil etmektedir. İstihdamı artışı kooperatiflerin en önemli hedeflerinde birisidir. Bu anlamda 2018 yılı itibari ile 279,4 milyondan fazla kişi kooperatiflerde istihdam edilmektedir. Bu sayı dünyadaki toplam istihdamın %9,46'sına tekabül etmektedir. Son olarak tüm dünyada faaliyet gösteren kooperatiflerin arasında en yaygın olanı tarım kooperatifleridir (Coopseurope, 2018).

Türkiye'de ilk kooperatifçilik faaliyetleri 1863 yılında devlet tarafından kurulmuş olan memleket sandıkları ile başlamıştır. Fakat asıl gelişimi Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamıştır. 1969 sonrasında da kooperatifçiliğin anayasada yer almaya başlaması ile kooperatifçilik açısından önemli bir gelişme olmuştur. 1961 Anayasasınının 51. maddesinde "*Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.*" ifadesi ile kooperatifçiliğin gelişimine katkı sağlamış ve devleti de bundan sorumlu tutmaya başlamıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2021).

ILO (2018) raporuna göre, Türkiye'de 30 farklı alanda faaliyet göstermekte olan ve 7.422.994 ortağı olan 53.259 kooperatif bulunmaktadır. Ülkemizde en fazla konut yapı kooperatifleri

faaliyet gösterirken ikinci sırada tarımsal kooperatifler ve üçüncü sırada da motorlu taşıma kooperatifleri yer almaktadır. Europe Coop (2018) raporuna göre ülkemizdeki kooperatiflerin yıllık cirosu 300 milyon Euro'dur.

Tablo 1.Türkiye'deki Birim Kooperatif Sayıları

Türü	Sayısı	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma	6.783	737.858
Sulama	2.474	319.680
Su Ürünleri	566	30.566
Pancar Ekicileri	31	1.397.191
Ara Toplam	9.854	2.485.295
Tarım Kredi	1.625	809.725
Ara Toplam	11.479	3.295.020
Tarım Satış (*)	338	332.925
Tütün Üretim ve Pazarlama (*)	18	939
Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama (*)	29	2.953
Genel Toplam	11.817	3.627.945

Kaynak: <http://www.tarimorman.gov.tr/>

Türkiye'deki birim kooperatif sayılarının yer aldığı Tablo 1 incelendiğinde toplam 11.817 adet birim kooperatif bulunmaktadır. Tablo 2'de kooperatif bölge birlikleri sayısı yer almaktadır.

Tablo 2. Kooperatif Bölge Birlikleri

Türü/Çeşidi	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Köy-Koop.	14	1.423	166.444
Tarım	13	543	62.250
Hayvancılık	35	1.733	178.753
Ormancılık	18	951	113.146
Çay	5	35	65.752
Sulama	13	673	93.228
Su Ürünleri	17	232	14.304
Pancar Ekicileri	1	31	1.397.191
Ara Toplam	116	5.621	2.091.068
Tarım Kredi	17	1.625	809.725
Ara Toplam	133	7.246	2.900.793
Tarım Satış	13	281	308.346
Tütün Üretim ve Pazarlama	1	9	124
Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama	0	0	0
Toplam	147	7.536	3.209.263

Kaynak: <http://www.tarimorman.gov.tr/>

Tablo 2'de 2020 yılı itibari ile Türkiye'de faaliyet gösteren kooperatif sayıları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde 2.092.068 ortağı bulunan 116 adet tarımsal kooperatif bulunmaktadır. Ülkemizde faaliyet gösteren 17 tarım kredi kooperatifi bulunmakta ve 809.725 ortağı bulunmaktadır.

2019-2023 dönemi Ticaret Bakanlığı Stratejik Planında yer alan 2021 Performans Programı'na göre Kooperatif Destek Sistemi'nin hayata geçirilmesi ve finansal destek araçlarının geliştirilmesi planlanmıştır. Bu çerçevede, kooperatiflerin makine ve ekipman alımı, nitelikli personel istihdamı, demirbaş alımları ile tanıtım amaçlı giderlerin sübvansiyonlu kredi olarak desteklenmesi planlanmıştır. Planlanan dönemde öncelikle tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ve sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflere destek sağlanması öngörülmüştür. Tablo 3'de görüldüğü gibi 2021 Performans Programına göre 2021 yılında 35 adet, 2022 yılında 40 adet ve 2023 yılında 45 adet yeni kooperatif kurulması hedeflenmektedir. Ayrıca 2022 yılı sonuna kadar 6900 kadın girişimciye kooperatifçilik eğitimi verilmesi ve 2020 yılı sonunda tahmini 380tane olan kadın kooperatif sayısının 2022 yılı sonunda 506 adete yükseltilmesi hedeflenmektedir. Bu da programda kadın girişimciliğine ve istihdamının artırılmasına verilen önemin bir göstergesi olarak algılanabilir. Sonuç olarak programda 2022 yılı sonunda faal olan kooperatif sayısının 13.600 adete yükseltilmesi hedeflenmektedir (Özkök ve Köse, 2021: 2657).

Kooperatifçilik- Tarımsal Kalkınma İlişkisi

Kooperatifler ilk olarak 19. yüzyılda bir ekonomik organizasyon olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanmış olan sanayi devrimi tüm dünyada bir dönüşüme sebep olmuştur. Üretimde makineleşme sonucunda artan işsizlik, insanların iş bulmak için köylerden kentlere göç etmesi, ortaya çıkan çarpık kentleşme ve gelir dağılımının bozulması gibi sebepler de o dönemde kooperatifçinin doğuşuna neden olmuştur. İngiltere'de işini kaybeden işçiler tarafından kurulan tüketim kooperatifini Fransa'da kurulan üretim kooperatifi ve Almanya'da kurulan esnaf ve tarım kooperatifleri takip etmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2013: 3).

Kooperatiflere sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmakta önemli görevler düşmektedir. Kooperatifler bir takım avantajlar sunmaktadır: i) sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan işbirliğinin sağlanması, ii) kooperatiflerin kar amaçlı kuruluşlar olmayıp toplumla bağları dolayısıyla uzun dönemli planlamalar yapılması, iii) kooperatiflerin bölgesel kalkınmaya katkıda bulunarak, gelecek yatırımlar için uygun ortam yaratması, iv) kooperatifler bölgeler arası eşitsizliği azaltarak, sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan maliyetlerin ve faydaların eşit dağıtılmasına imkân sağlaması, v) kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması yanı sıra ötekileştirilmiş grupların güçlendirilmesine yardımcı olması, vi) kurumlar arası işbirliklerini sağlaması ve kolaylaştırması, vii) kooperatifler kadınların ekonomik özgürlüğünü kazanması, çevre duyarlılığının artması avantajlar sunmaktadır (Gertler, 2001: 4-6).

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan çevrenin korunması, yoksulluğun ortadan kaldırılması, insanların refah ve huzur içinde yaşaması kooperatifçilik ilkeleri ile de bağdaşmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan yoksulluğun ortadan kaldırılması kooperatiflerin en temel önceliğidir. Bu bağlamda kooperatifler bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan insan odaklı işletmelerdir. Bireyler bir kooperatifte bir araya gelerek kendine fırsat yaratmaktadır (Erbay ve Tulgar, 2017: 143).

Sürdürülebilir kırsal kalkınma sosyo-ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmak için farklı politika alanlarını bir araya getiren çok işlevselliği gündeme getirmiştir. Çok işlevsellikte tarım sektöründe verimliliğin artırılarak rekabet edilebilirliğin artırılmasının yanı sıra köyden kente göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesi, yoksulluğun azaltılması, ekonomik çeşitliliğin artırılması, yeni istihdam olanaklarının yaratılması, girişimciliğin desteklenmesi, eğitim, sağlık gibi kamusal yatırımların artırılmasına vurgu yapılmaktadır. Kırsal kalkınma sadece tarımsal büyümeden ibaret değildir. Kırsal kalkınmada tarım dışı ekonominin canlandırılması, kurumsal gelişmelerin hızlandırılması, sosyo-ekonomik eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik uygulanacak olan politikalar ile tüm toplum tarafından benimsenmiştir. Kırsal kalkınma sürecini hızlandıran bazı faktörler vardır. Buna göre i) karar alma süreçlerine dâhil olma, ii) yoksullara en azından geçimlik düzeyde iş imkânı sağlama, iii) kooperatifleşmeye katkıda bulunma, iv) gerek birey gerekse toplumun saygınlığını ön plana çıkarma, v) sosyo-ekonomik dışlanışlığı ortadan kaldırma bu faktörler arasında yer almaktadır (Gülçubuk vd., 2015: 1362).

Tarım ürünlerinin fiyatları belirlenirken birçok faktör etkili olması ve sektörün kendi içinde birçok dezavantaja sahip olması gibi sebeplerden dolayı çiftçilerin gıda piyasasına adapte olması biraz zor olmaktadır. Tarım ürünlerinin fiyatının belirlenmesinde etkili olan çok faktör bulunmaktadır. Tarım sektörünün hava koşulları, doğal afetler vb. gibi olaylardan çok fazla

etkilenmesi nedeni ile üreticiler piyasa adapte olmakta zorlanmaktadır. Kooperatifler bu anlamda çiftçilere rekabet gücü kazandırmakta, üretici ile tüketici arasında bilgi akışına izin vermektedir. Bu yönü ile bakıldığında tarım kooperatifleri üreticinin gelirini artırarak bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır (Saurer vd, 2012: 165). Tarımsal kooperatiflerin üreticilere ürün fiyatlarının belirlenmesi, üretim sırasında ortaya çıkması mümkün olan riski minimuma indirmesi, tarımsal üretimde sürekliliğin sağlanması ve ürünlere pazarlama imkânı sağlaması gibi birtakım avantajlar sunmaktadır (Chloupková, 2002: 6). Kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşanların Pazar gücünün artırılması yanı sıra yaşam kalitesinin iyileştirilmesi de önemli bir avantajdır (Özdemir vd., 2011: 109). Yapılan bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, tarıma yapılan yatırımlar kırsalda ve kentte gerek yoksulluğun azaltılması gerekse açlığın önlenmesinde diğer sektörlerden daha iyi sonuçlar vermektedir (Öztürk, 2008: 618).

Genel Değerlendirme

Belli bir sorunun çözümü için bir araya gelen insanların iş birliği fikrine dayanan kooperatifçilik, değişen koşullarla birlikte kendini yenileyerek birçok ülkede yaygın olarak uygulanmakta olan bir işletme modeline dönüşmüştür. Normal şartlarda tek başına bir bireyin bir sorunu çözmesi mümkün değilken; aynı amaç uğruna bir araya gelmiş insanlar tarafından oluşturulan bir örgütlenme sayesinde sorunlar daha kısa bir sürede çözüme ulaştırılabilmektedir. Kooperatiflerin kuruldukları bölgelerde ekonomik ve sosyal anlamda olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Kooperatifler, örgütlenmelerin temel kurumlarından birisi olarak, günümüz koşullarına ayak uydurabilen, modern pazarlama teknikleri ile donatılmış, bu alanda eğitim almış personellerle tarımsal ürün maliyetlerini azaltmakta aktif rol oynamaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kooperatifler üretim ve pazarlama anlamında ekonomide aktif rol oynamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde özellikle tarımsal ürün pazarlanmasında kooperatiflerin daha aktif rol oynaması gerekmektedir. Bu ülkelerde ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaşmasına kadar çok fazla aracı rol oynamakta bu da ürün fiyatlarının tüketici için yüksek, üretici için ise daha düşük olmasına neden olmakta, alışverişin iki tarafı da bu durumda zarar görmektedir. Üretici ve tüketicilerin korunması açısından kooperatifçilik faaliyetleri önem arz etmektedir. Tarım kooperatifleri özellikle kırsalda yaşanan işsizlik, köyden kente göç gibi sorunların çözümünde önemli roller üstlenmektedir.

Alanda eğitimli ve deneyimli personellerin istihdamının artırılması, ARGE çalışmalarının artırılması, yurt dışında faaliyet gösteren önemli kooperatiflerle iş birliklerine gidilmesi bu anlamda eğitimler düzenlenmesi, tüketicilerin kooperatif ürünlerine yönlendirilmesi vb. gibi öneriler ile kooperatiflerin bölge ekonomisine dolayısıyla kırsal kalınlığa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Avrupa Toplulukları Komisyonu. (2001) https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Adaylik-Sureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf
- Chloupkova, J. (2002). European cooperative movement – background and common denominators. Erişim tarihi: 01.11.2021, https://www.academia.edu/31109223/European_Cooperative_Movement_Background_and_Common_Denominators
- Cooperatives Europe (2018). https://coopseurope.coop/wp-content/uploads/files/WEB_COMPLETE_72DPI.compressed_0.pdf
- Dahlman, C. (2015). A New Rural Development Paradigm For Developing Countries In The 21st Century.
- Dulupçu, M., "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler", Dış Ticaret Dergisi, 20, s.46-70, 2000.
- Erbay. E.R. ve Tulgar. D. (2017). Sürdürülebilir Kalkınmada Bir Ekonomik Model Olarak Sanayiye Entegre Olmuş Kooperatifler. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi. 3. Özel Sayı. 143-147.

- Geray, C. (1999), Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri, Çağ-
daş Yerel Yönetimler Dergisi, 8(2).
- Gertler, M. (2001). Rural Cooperatives and Sustainable Development, Centre for the Study of
Co-operatives University of Saskatchewan, Saskatoon.
- Gülçubuk B., Yıldırak N., Kızılaslan N., Özer D., Kan M. ve Kepoğlu A. (2015), Kırsal Kalkınma
Paradigması ve Yeni Arayışlar. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-
16 Ocak, Ankara, ss.1-19.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2013). Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları.
- Hacısüleyman. D. ve Gülbahar. B.Ş. (2019). Sürdürülebilir Bölgesel Ekonomik Kalkınmada
Kooperatifçiliğin Rolü: İzmir Tire Süt Modeli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 24(4). s.949-967.
- ICA. Kooperatif Kimlik Bildirgesi (Erişim: 10/02/2022 Adres: [http://www.ica.coop/coop/
principles.html#definition](http://www.ica.coop/coop/principles.html#definition))
- ILO (2018) [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/do-
cuments/publication/wcms_615734.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_615734.pdf)
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporu (2019-2023).
[https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KırsalKalkınmaOzellhtisas-
KomisyonuRaporu.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KırsalKalkınmaOzellhtisas-KomisyonuRaporu.pdf)
- Karakaya, Etem ve Özçağ Mustafa (2004) Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygula-
nabilecek İktisadi Araçların Analizi, [http://scholar.google.com.tr/citati-
ons?view_op=view_citation&hl=tr&user=10a9TikAAAAJ&citation_f
or_view=10a9Ti-
kAAAAJ:u-x6o8ySG0sC](http://scholar.google.com.tr/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=10a9TikAAAAJ&citation_for_view=10a9Ti-
kAAAAJ:u-x6o8ySG0sC) (erişim tarihi: 12.04.2022)
- Munasinghe, M. (2009). Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and
Applications, Cambridge University Press, New York.
- Mülayim, Z. (2013). Kooperatifçilik. (7.Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Öksüz. E. (1982). Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında. Türkiye'de Köy Kalkınma
Kooperatifleri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 31, 329-358.
- Özdemir, G., Keskin, G., ve Özüdoğru, H. (2011). Türkiye'de ekonomik krizler ve tarımsal
kooperatiflerin önemi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 11(1), 101-113.
- Öztürk, Şinasi (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. Uluslararası Sos-
yal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 5, (Güz); 605-634.
- Rehber, E. (2013), Tarım Ekonomisi, Ekin Yayınevi, Bursa
- Sauer, J., M. Gorton, and J. White. (2012). Marketing, cooperatives and price heterogeneity:
evidence from the cıs dairy sector. Agricultural Economics, 43(2), 165-177.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2021). Ulusal Kalkınma Strateji. [https://www.tarimor-
man.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf](https://www.tarimor-
man.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf)
- Ticaret Bakanlığı (2021). [https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-
hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik](https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-
hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik)
- Todaro, M. P. and Smith, S.C. (2014). Economic Development, 12th edition, Pearson, Harlow.
- TÜİK. (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2021.
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-
lari-2021-45500](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-
lari-2021-45500)
- Turan, K. (1975), "Türk Tarım Toplumunun Sosyal Politika Açısından "Merkez Köyler" Projesi
Uygulama Olanakları, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.

- Ulusal Kalkınma Ajansı (2021-2023). Tarım ve Ormanlık Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf>
- WCED. (1987). Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu). Erişim Tarihi: 18.12.2021, <http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/42/427&Lang=E>.
- Yıldırak, N. (1991). Kırsal Kalkınma. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara
- Yıldız. R. (2009). Tarım kooperatiflerinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Zeuli, K. A. and Cropp, R. (2004). Cooperatives: Principles and Practices in the 21st Century, University of Wisconsin, Madison WI.